

Səbirə İSKƏNDƏROVA

*AMEA Fəlsəfə İnstitutu "İnformasiya
cəmiyyətinin fəlsəfi problemləri" şöbəsinin
böyük elmi işçisi, f.ü.f.d.*

QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ MİQRASIYA PROBLEMLƏRİ VƏ ONLARIN İNFORMASIYA CƏMİYYƏTİNDƏ TƏZAHÜRLƏRİ

Hazırda dünya inkişafını səciyyələndirən başlıca xüsusiyyətlərindən biri qloballaşma prosesidir. Müasir dövrün qlobal problemləri sırasında bu proses, öz növbəsində, demoqrafik inkişaf məsələlərinin balanslı tənzimlənməsini gündəmə gətirmişdir. Bu gün birmənalı şəkildə aydındır ki, dünyada heç bir dövlət demoqrafik beynəlxalq qarşılıqlı asıllığı nəzərə almadan davamlı inkişafını təmin edə bilməz. Qlobal demoqrafik xarakterli proseslər içərisində miqrasiya mühüm yer tutur. Miqrasiya proseslərinin sürətli ritmi qloballaşmanın müasir mərhələsini səciyyələndirən əsas əlamətlərdəndir. Hər bir ölkənin daimi əhalisinin tərkibində miqrantların sayının dinamikası həmin dövlətin qloballaşma prosesində iştirak dərəcəsini göstərir.

Ümumdünya tarixi onu göstərir ki, qlobal proseslər məhz əhalinin miqrasiyası, onun sayının artması və insanların yeni əraziləri mənimsəməsiylə bağlı başlanmışdır. Demoqrafik qloballaşma həm irqi-etnik, həm də mədəniyyət, sivilizasiya baxımından əvvəl mövcud olmayan əhali populyasiyalarının meydana çıxmasında, cəmiyyətin sosial təbəqələrinin planetar səviyyədə dəyişməsində, müəyyən universal həyat tərzinin yayılmasında və təsisatlaşmasında, əhalinin miqrasiyası proseslərinin gücləndirilməsində təzahür tapmışdır.

İnformasiyalaşdırmanın təsiri altında miqrasiya proseslərində də mühüm dəyişikliklər özünü göstərir. Bu, öz növbəsində, ciddi sosial dəyişikliklərə səbəb olur. Birincisi, məhz miqrasiya prosesləri qlobal proseslərin xarakterini əhəmiyyətli dərəcədə müəyyən etmək,

ikincisi, həmin proseslərin təsiri altında kardinal şəkildə dəyişmək imkanına malikdir. Bundan başqa, informasiyalaşdırmanın mənfi təzahürlərinə insanın və bütün cəmiyyətin mane olmaq imkanlarından, bütövlükdə, bəşəriyyətin mövcudluğu asılı ola bilər.

Miqrasiya insanların müxtəlif səbəblərə görə yaşayış yerini daimi və ya müvəqqəti olaraq dəyişməklə bağlı bir yerdən başqa yerə hərəkətini əks etdirir.¹ Miqrasiya bir fenomen kimi bəşər tarixinin bütün dövrlərində mövcud olmuşdur. Təbii ki, insanların yerdəyişməsinin baş verməsi üçün müəyyən təsiredici səbəblər olmalıdır. Miqrasiya fenomeninin meyarları: fərd tərəfindən yerləşmə koordinatlarının dəyişdirilməsi (mobillik faktoru), fərdin öz maddi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq məramı (tələbat faktoru) ifadə oluna bilər. Miqrasiyanın bu amilləri həmin prosesin axınına, həcminə və intensivliyinə təsir göstərən sosial şərtlər məcmusu kimi çıxış edir. Miqrasiyanın mahiyyətini onun etnik, iqtisadi, siyasi-coğrafi problemlərlə əlaqədar olması müəyyənləşdirir. Bu baxımdan, miqrasiya insanın tələbatının ödənilməsinə yönələn, öz mövcudluğunun yaxşılaşdırılması əzmi ilə fərqlənən mobilliyin təbii təzahürüdür. Beynəlxalq miqyasda qəbul olunmuş fikrə görə, başqa ölkədə bir il ərzində yaşayan və azı bundan sonra bir il burada qalmaq məqsədi daşıyan insan miqrant sırasına daxil olur. Tanınmış politoloq, müasir dövrün qloballaşma, modernləşmə və digər problemlərini tədqiq edən Ziqmunt Bauman qeyd edir ki, insanların hamısı miqrant doğula bilməz, ancaq gec-tez miqrant ola bilər. Beynəlxalq miqrasiya dünya tarixinin bütün mərhələləri üçün səciyyəvi olmuş, bir tərəfdən ölkə və xalqların qarşılıqlı (iqtisadi, mədəni və s. baxımdan) təcrübə mübadiləsinin və zənginləşməsinin əsas şərtlərindən biri olmuş, digər tərəfdən miqrasiya prosesləri siyasi böhranların, etnik münaqişələrin, ekoloji fəlakətlərin və s. nəticəsi kimi ortaya çıxmışdır.

Son dövrlər bir sıra Avropa ölkələrində siyasətçilərin dilindən səslənən rasizmi, ksenofobiyanı, islamofobiyanı təbliğ edən fikirlər ciddi narahatlıq doğurur. Miqrantların əksəriyyətinin islam dininə etiqad etməsi və Avropada müsəlmanların sayının artması Avropanın

---

¹ Бреева Е.Б. Основы демографии. Москва: Дашков и К., 2004.

öz xristian dəyərlərini itirmək qorxusunu gücləndirir. Bugün Qərbin Yaxın Şərqdəki ssenarilərinin birbaşa nəticəsi olan terror qruplaşmalarının Avropada törətdikləri terror aktları özlərinin yaratdıqları islamofobiya meyillərinin güclənməsinə səbəb olmuşdur. Son demoqrafik araşdırmalara görə dünyada xristianların sayında azalma müşahidə olunur və 2025-ci ildə planet əhalisinin cəmi 25%-ni təşkil edəcəklər. Müsəlmanlar 30% göstərici ilə xristianları üstələyəcək. Proqnozlara görə 2030-cu ilədək Avropada müsəlmanların sayının 58 milyona çatacağı gözlənilir.¹ Göründüyü kimi, Qərbdə islamofobiya təkcə kulturoloji baxımdan deyil, həm də demoqrafik proqnozlardan qaynaqlanır.

Azərbaycanda miqrasiya proseslərinin tarixinə qısa nəzər salsaq görürük ki, onun ərazisinə müxtəlif dilli xalqların köçməsi XIX əsrin 20-30-cu illərindən başlamış və üç istiqamətdə həyata keçirilmişdir.² Birinci axın XIX əsrin əvvəllərində Avropada baş verən siyasi və dini çaxnaşmaların nəticəsi kimi meydana çıxan almanların köçməsidir. Bu da Azərbaycanın Yelizavetpol (indiki Gəncə) quberniyasında xeyli alman kolonyalarının yaranmasına səbəb oldu. Azərbaycanda məskən salmış alman icmaları 1-ci Dünya müharibəsi illərində onlara qarşı Rusiyanın yürütdüyü diskriminasiya siyasətinə baxmayaraq özlərini qoruyub saxlaya bildilər. Bunun əsas səbəblərindən biri, müxtəlif cəhətlərə görə bir-birindən fərqlənməsinə baxmayaraq, hər iki etnosun - azərbaycanlıların və almanların dözümlülük, qarşılıqlı anlaşma və hörmət nümayiş etdirmələrindədir. Bu da hələ o dövrdə Azərbaycanda tolerantlığın yüksək səviyyəsini göstərir. İkinci axın XIX-cu əsrin 30-40-cı illərində Rusiyadan Azərbaycana rus ailələrinin köçürülməsi ilə başladı. Bu köçürülmə siyasəti 1917-ci il oktyabr inqilabı ərəfəsində və İkinci Dünya müharibəsi və ondan sonrakı illərdə davam etdi. Üçüncü axın isə Rusiyanın 1813-cü il Gülistan və 1928-ci ildə İranla Türkmənçay müqaviləsinə əsa-

---

¹ SİAM, A.Allahverənov, E.Hüseynov "Avropa Birliyi və Şərq tərəfdaşlığı ölkələri arasında əmək miqrasiyasının dəyəri və faydası. Azərbaycan üzrə ölkə hesabatı – 2013.

² Dircəliş XXI əsr, 2006, № 104.

sən özlərinə dayağı olaraq erməniləri Azərbaycana köçürməsi ilə başladı.¹

Ermənilər XX əsrin sonlarından başlayaraq Azərbaycan torpaqlarında “böyük Ermənistan” ideyasını reallaşdırılması uğrunda açıq mübarizəyə başladılar. Belə ki, 1988-ci ildə birdəfəlik bütün azərbaycanlılar silah gücünə Ermənistandan qovuldu. Azərbaycanla Ermənistan arasında müharibə nəticəsində işğal olunmuş rayonlarımızdan 1 milyondan çox qaçqın gəlmişdir. Azərbaycanlı əsirlərin və itkin düşənlərin sayı isə 4354 nəfərə çatır. Miqrasiya həmçinin məcburi köçürülən insanların öz doğma yurdlarından məhrum olmalarına yol açır. Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğalının nəticəsi olaraq, Suriyadan və dünyanın başqa ölkələrindən gələn erməni köçkünlər məcburi qaydada işğal olunmuş ərazilərdə məskunlaşdırılır. Bu Beynəlxalq Konvensiyaların tələblərinə ziddir. Eyni zamanda köçkünlərin öz doğma yurdlarına qayıtmasına mane olur.² Bununla yanaşı 1937-ci ildə Azərbaycan xalqının qabaqcıl nümayəndələrinin xarici ölkələrə deportasiyasını qeyd etmək lazımdır. O dövrdə Azərbaycanın görkəmli ziyalıları, bizim mənəvi dəyərlərimiz, erməni və “sapı özündən olan balta”ların sayəsində sürgün edildilər, öldürüldülər.

Müstəqilliyimizin ilk illərində miqrasiya sahəsində ciddi problemlər yaşadıq. SSRİ-nin süqutundan sonra Azərbaycanda miqrasiya mərhələləri və axınları 1991-ci ildən başlayaraq bu günədək müşahidə olunmaqdadır. Bu axınlar aşağıdakı şəkildə davam etməkdədir: xarici-daxili, daimi-müvəqqəti, qanuni-qeyri qanuni. Əgər XX əsrin 90-cı illərin əvvəllərində əmək miqrasiyası Azərbaycan vətəndaşlarının xarici ölkələrə axını ilə xarakterizə olunurdusa, ondan sonra Ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti nəticəsində bu axını köklü surətdə azaltdı, həmin şəxslərin ölkəyə qayıdışı üçün zəruri şərait yarandı. Ümummilli lider daxili və xarici miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsi istiqamətində əməli tədbirlər həyata keçirdi. Heydər Əliyev miqrasiya prosesinin mahiyyətini açaraq bu prosesi yüksək qiymətləndirmişdir. “Miqrasiya təbii prosesdir, onun qarşısını

---

¹ Dircəliş XXI əsr, 2006, № 104.

² Bahar Muradova “Suriya erməniləri Qarabağda məskunlaşdırılır”.

almaq olmaz, almaq da lazım deyil ümumən pozitiv xarakter daşıyır. Dünyada miqrasiya prosesi bütün ölkələrə, xalqlara aiddir”.¹

1990-cı il 18 dekabr BMT Baş Məclisi “Bütün əməkçi miqrantların və onların ailə üzvlərinin hüquqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyayı qəbul edib. Azərbaycan bu Konvensiyaya 1998-ci ildən qoşulub. 2000-ci ildə isə 18 dekabr Beynəlxalq Miqrant günü elan edilib. Ümummillə lider Heydər Əliyev 2003-cü ilin fevral ayında respublikamızda “İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının geniş tətbiq olunması və inkişaf etdirilməsi haqqında” “Azərbaycanın inkişafı naminə İKT üzrə Milli Strategiya”nı (2003-2012-ci illər) təsdiq etmişdir. Milli Strategiyanın qəbulundan keçən müddət ərzində Azərbaycan hökuməti tərəfindən bu sahədə bir sıra kompleks tədbirlər həyata keçirmişdir. Prezident İlham Əliyev bu istiqamətdə dövlət siyasətini həyata keçirmək məqsədi ilə 2004-cü il fevralın 20-də Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin yaradılması haqqında qərar qəbul etdi. Əksər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da informasiya cəmiyyətinin formalaşması strateji məsələ kimi qarşıya qoyulmuş və müasir cəmiyyətə inteqrasiya səviyyəsi dövlətin iqtisadi inkişaf dərəcəsini göstərir.

Miqrasiya proseslərinin idarə olunması və tənzimlənməsi məqsədi ilə həm qanunvericilik, həm də onun tətbiqi sahəsində bir sıra ciddi addımlar atılmış, əsaslı tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, 2004-cü ildə hökumət qurumları qarşısında əsas məqsədləri müəyyən edən “Dövlət Miqrasiya Siyasəti Konsepsiyası” qəbul edilmiş, Dövlət Miqrasiya Siyasəti Konsepsiyasının gerçəkləşdirilməsi və qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün 2006-cı ilin 25 iyul tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı imzalanmışdır. Həmçinin Prezident İlham Əliyev 19 mart 2007-ci il tarixdə Dövlət Miqrasiya Xidmətinin yaradılması haqqında fərman imzalamışdır. Ümumiyyətlə, bu günədək Azərbaycan Respublikasında miqrasiya məsələlərinə aid olan 20-dən artıq qanun və normativ akt qəbul edilmişdir. İlk dəfə olaraq Miqrasiya Məcəlləsi hazırlanaraq qəbul edil-

---

¹ Rəcəbli H.M. “Müstəqillik dövründə respublikada demoqrafik vəziyyət”. Bakı, “Odlar yurdu”, 2006.

miş və 2013-cü ilin avqust ayının 1-dən qüvvəyə minmişdir. Miqrantların sənədləşdirilməsini həm də "Asan Xidmət" in fəaliyyət sferasına daxil edilməsini uğurlu addım kimi qiymətləndirmək olar. Bu da ölkə ərazisində miqrantların intellektual və əmək potensialından istifadə edilməsində, insan alveri də daxil olmaqla, qeyri-qanuni miqrasiyanın qarşısının alınmasında mühüm irəliləyişdir. Prezident İlham Əliyevin uğurla həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində Respublikada yaradılan sabitlik, təhlükəsizlik, sosial-iqtisadi inkişaf xarici ölkə vətəndaşlarının Azərbaycanda yaşamaq və işləmək marağını artırır. Belə ki, 2008-ci ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin iclasında çıxışı zamanı ölkə başçısı miqrasiya məsələlərinin vacibliyini vurğulayaraq qeyd etmişdir: "Biz miqrasiya siyasətimizi gücləndirməliyik. Çox ciddi sistem yaratmalıyıq. Hər gələn vətəndaş qeydiyyatdan keçməlidir. Qanunsuz heç bir adam belə burada işləməməlidir. Biz istənilən anda bilməliyik: hansı xarici vətəndaş hansı gündə haradadır və nə işlə məşğuldur. Mən buna çox diqqət göstərirəm. Çünki gələcəkdə bu problem ciddiləşə bilər. Azərbaycanda hərtərəfli inkişafın təmin olunması üçün bu məsələ daim diqqət mərkəzində olmalıdır. Dövlət tərəfindən tənzimlənməlidir".¹

Ölkəmizdə tolerantlığın yüksək səviyyədə olması miqrasiya proseslərinə təsir edən amillərdəndir. Bu günə qədər miqrantlara münasibətdə milli, etnik və dini zəmində hüquq pozuntuları müşahidə olunmamışdır. Azərbaycanın ortaya qoyduğu nümunə bu əminliyi yaradır ki, multikulturalizm, tolerantlıq, fərqli dinlərə və millətlərə qarşı xoş münasibət cəmiyyətdə bütün problemlərin açarıdır. Miqrasiya, bir dövlətin xalqın, toplumun dini dünyagörüşünün problemi olaraq qəbul oluna bilməz. Sadalananlardan aydın olur ki, bu hamını əhatə etdiyi üçün problemin həllinin birinci yolu əməkdaşlıqdır.

Açar sözlər: *globallaşma, informasiya cəmiyyəti, miqrasiya, miqrasiya problemləri, demoqrafiya.*

---

¹ Azərbaycan Respublikasında miqrasiya prosesləri və proseslərə dövlət nəzarəti. // "Azərbaycan" qəzeti, 18.03.2014, № 57.

МИГРАЦИОННЫЕ ПРОБЛЕМЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ИХ ПРОЯВЛЕНИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

РЕЗЮМЕ

В современном мире ни одно государство не может обеспечить устойчивое развитие без учета демографического фактора международной взаимозависимости. Ускоренный ритм миграционных процессов является одной из ключевых характеристик, определяющих современный этап глобализации. Динамика численности мигрантов в постоянном населении любой страны отражает степень участия государства в глобализационном процессе.

Высокий уровень толерантности в Азербайджане является одним из факторов, которые влияют на миграционные процессы в стране и который проявляется в отсутствии дискриминации «по национальному, этническому и религиозному признакам». Модель мультикультурализма (уважительное отношение к представителям различных наций и религий), которую демонстрирует Азербайджанская Республика, может явиться ключом ко всем проблемам, переживаемым в глобальном сообществе.

Ключевые слова: *глобализация, информационное общество, миграция, проблемы миграции, демография.*

**MIGRATION PROBLEMS IN THE CONTEXT OF
GLOBALIZATION AND THEIR ARISE IN THE
INFORMATION SOCIETY**

ABSTRACT

In the modern world, no state can ensure sustainable development without taking into account the demographic factor of international interdependence. The accelerated rhythm of migration processes is one of the key characteristics that determine the current stage of globalization. The dynamics of the number of migrants in the permanent population of any country reflects the degree of state participation in the globalization process.

The high level of tolerance in Azerbaijan is one of the factors that influence the migration processes in the country and which manifests itself in the absence of discrimination on the basis of national, ethnic and religious grounds. The model of multiculturalism, demonstrated by the Republic of Azerbaijan (respect for representatives of various nations and religions) can be the key to all the problems experienced in the global community.

Keywords: *globalization, information society, migration, migration problems, demography.*